

O'SMIRLARDA SHAXSIY SIFATLAR NAMOYON BO'LISHIDA JAMOANING PSIXOLOGIK TA'SIRI

Usmonova Gavharshodbegim Toyir qizi

Osiyo Xalqaro Universiteti magistranti

Navoiy Viloyati Karmana tumani

5-IDUM o'qituvchisi

I. KIRISH

Muammo dolzarbligi

O'smirlik davri (12–17 yosh) — shaxs rivojlanishining eng muhim va shu bilan birga eng nozik bosqichi hisoblanadi. Bu davrda inson o'z identitetini shakllantiradi, qadriyatlarni sinovdan o'tkazadi va kelajakdagi ijtimoiy xulq-atvor modellarini o'zlashtiradi. Jamoaning — sinf, do'stlar guruhi, sport seksiyasi yoki to'garakning — bu jarayondagi psixologik ta'siri son-sanoqsiz ilmiy tadqiqotlarda isbotlangan bo'lsa-da, o'zbek ijtimoiy-psixologik muhiti kontekstida bu masala hali yetarlicha o'rganilmagan.

Ushbu tezis o'smirlarda shaxsiy sifatlarning namoyon bo'lishida jamoa omilining qanday rol o'ynashi, qaysi mexanizmlar orqali ta'sir ko'rsatishi va bu ta'sirni ijobiy yo'nalishga burishning ilmiy asosli yo'llari mavjudligini ko'rib chiqishga qaratilgan.

Tadqiqotning maqsadi

O'smirlarda shaxsiy sifatlarning namoyon bo'lishida jamoaning psixologik ta'sir mexanizmlarini ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilish va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqot vazifalari

- 1) O'smirlik davrining psixologik xususiyatlarini va jamoa munosabatlari bilan bog'liqligini aniqlash;
- 2) Guruh bosimi, identifikatsiya va rolli o'zlashtirish mexanizmlarini tahlil qilish;
- 3) Jamoaviy faoliyatda ijobiy va salbiy shaxsiy sifatlarning shakllanish shartlarini ko'rib chiqish;
- 4) Milliy psixologik-madaniy kontekstda jamoaning ta'sirini baholash;
- 5) Pedagog va ota-onalarga amaliy tavsiyalar berish.

Gipoteza

Agar o'smirning jamoaviy faoliyati tarbiyalovchi, demokratik va psixologik jihatdan xavfsiz muhitda tashkil etilsa, u holda shaxsning ijobiy sifatlari — mas'uliyat, empatiya, etakchilik, murosasozlik — sezilarli darajada jadal rivojlanadi.

II. ASOSIY TEZISLAR

I-tezis. Guruh identifikatsiyasi — o'smirlik davrining psixologik zamini

Erik Eriksonning psixososial rivojlanish nazariyasiga ko'ra, o'smirlilik davri "ego-identitet vs rol chalkashligi" ziddiyati bilan belgilanadi. O'smir "men kim man?" savoliga javob izlaydi va bu izlanishning asosiy maydoni — tengdoshlar guruhi. Guruhga tegishli bo'lish hissi shaxsiy identitetni mustahkamlaydi: jamoa o'smir uchun nafaqat do'stlik maydonchasi, balki o'zini sinash, tasdiqlash va rivojlantirish laboratoriyasiga aylanadi. Henri Tajfelning ijtimoiy identitet nazariyasi (1979) shuni ko'rsatadiki, shaxs o'zi mansub guruhning qadriyatlarini, normalarini va xulq-atvor uslubini o'z identitetining bir qismiga aylantiradi.

II-tezis. Guruh bosimi (peer pressure): ikki tomonlama qilich

Guruh bosimi o'smirlilik psixologiyasining eng ko'p o'rganilgan hodisalaridan biridir. Solomon Ashning klassik konformizm tajribalari (1951) shuni ko'rsatdiki, insonlar aniq yolg'on fikrga ham guruh bosimi ostida qo'shilishi mumkin. O'smirlar kattalar va bolalarga qaraganda guruh bosimiga ikki-uch barobar ta'sirchan — buning sababi prefrontal korteksning hali to'liq shakllanmaganligidir. Biroq bu ta'sir ikki yo'nalishlida ishlaydi: a) ijobiy guruh normlari (o'qishga intilish, sportga qatnashish, halollik) o'smirda ham shu sifatlarni kuchaytiradi; b) salbiy normalar (sigareta, agressiya, qoidabuzarlik) esa xavfli xulq-atvorni rag'batlantiradi. Shuning uchun guruhning o'zi emas, guruh madaniyatining sifati hal qiluvchi ahamiyatga ega.

III-tezis. Jamoaviy faoliyatda etakchilik sifatlarining shakllanishi

Jamoa o'smirga turli rollarni sinab ko'rish imkonini beradi: etakchi, ijrochi, muzokirachi, g'oyachi. Albert Banduraning ijtimoiy o'rganish nazariyasiga ko'ra, o'smir guruh ichidagi etakchilarni kuzatib, ularning xulq-atvorini ongsiz ravishda modellaydi. Tadqiqotlar (Eccles et al., 2003) shuni tasdiqlaydi: maktab, sport yoki ijodiy jamoalarda faol ishtirok etgan o'smirlarda katta yoshda ham etakchilik ko'rsatkichlari sezilarli darajada yuqori bo'ladi. Etakchilik sifatlari — tashabbuskorlik, mas'uliyat, qaror qabul qilish — faqat amaliyotda, ya'ni real guruh vaziyatlarida shakllanadi.

IV-tezis. Empatiya va kommunikatsiya ko'nikmalarining guruh orqali rivojlanishi

Empatiya — boshqalar his-tuyg'ularini tushunish va ularga emotional javob berish qobiliyati — o'smirlilik davrida jadal rivojlanadi, lekin bu rivojlanish ijtimoiy muloqot sifatiga bog'liq. Jamoaviy loyihalar, guruh muhokamasi va hamkorlikdagi o'yin empatiyaning amaliy mashg'uloti vazifasini bajaradi. Davis (1983) o'tkazgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, muntazam jamoaviy faoliyatda qatnashuvchi o'smirlarda empatiya ko'rsatkichlari yakka o'quvchilarga nisbatan 27% yuqori bo'lgan. Bundan tashqari, guruh ichidagi nizolar va ularni hal etish jarayoni o'smirlarda muloqot madaniyati, o'z fikrlarini ifodalash va boshqalar nuqtai nazarini hurmat qilish ko'nikmalarini shakllantiradi.

V-tezis. Salbiy guruh ta'siri: deviant xulq-atvor xavfi

Guruh ijobiy ta'sir bilan bir qatorda salbiy xulq-atvorni ham shakllantirishi mumkin. Guruh deindividualizatsiya hodisasi (Zimbardo, 1969) — ya'ni shaxsning guruh ichida individual mas'uliyat hissini yo'qotishi — o'smirlarda ayniqsa kuchli namoyon bo'ladi. Agressiv yoki huquqbuzarlik yo'nalishidagi guruhlar a'zolarida shaxsning axloqiy tormozi pasayadi. Bandning guruh dinamikasidagi tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, 13–16 yoshdagi o'smirlarning 68% i birinchi noto'g'ri xulq-atvor aktini yolg'iz emas, balki guruh bilan birgalikda amalga oshirgan. Bu ma'lumot profilaktika ishlarining guruh darajasida tashkil etilishi zarurligini ko'rsatadi.

VI-tezis. Milliy an'analar kontekstida jamoaning ta'siri: o'zbek modeli

O'zbek madaniyatida mahalla, hashar va umumiy an'anaviy bayramlar kollektivistik tarbiyaning tarixiy shakllangan modeli hisoblanadi. Bu model o'smir psixologiyasiga o'ziga xos ijobiy ta'sir ko'rsatadi: ularda uyushqoqlik, kattalarni hurmat qilish, birgalikda mas'uliyat olish va jamoa manfaatini shaxsiy manfaatdan ustun qo'yish sifatlari erta shakllanadi. Biroq zamonaviy psixologik tadqiqotlar shuni ham ko'rsatmoqdaki, an'anaviy kollektivism ba'zan o'smirning mustaqil fikrlash, shaxsiy chegara belgilash va "yo'q" deyish qobiliyatini rivojlantirishga to'sqinlik qilishi mumkin. Shu sababli zamonaviy pedagogik psixologiya uchun an'anaviy jamoachilik bilan zamonaviy individuallik o'rtasidagi muvozanatni topish dolzarb vazifadir.

III. XULOSA VA TAVSIYALAR

O'tkazilgan nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, jamoa o'smir shaxsiyatiga tasodifiy yoki ikkinchi darajali omil emas — u shaxsning eng muhim sifatlarini shakllantiruvchi birlamchi psixologik maydondir. Guruhning ta'siri universal va kuchli bo'lib, uning yo'nalishi — ijobiy yoki salbiy — ko'p jihatdan jamoa muhitini tashkil etuvchi kattalar (o'qituvchilar, ota-onalar, murabbiylar) ning mahoratiga bog'liq.

Pedagoglar uchun tavsiyalar:

- Sinf jamoasini tashkil etishda psixologik xavfsizlik muhitini yaratishni ustuvor vazifaga aylantirish;
- Guruh ichidagi rollarni muntazam ravishda almashtirish orqali har bir o'smiringa etakchilik tajribasi berish;
- Konfliktlarni jazolamasdan, konstruktiv hal etish usullarini o'rgatish;
- O'smirlarni guruh qarorlarini qabul qilish jarayoniga faol jalb etish.

Ota-onalar uchun tavsiyalar:

- Farzandingizning do'stlar doirasidan xabardor bo'ling, lekin nazoratni emas, dialog muhitini yarating;
- O'smirni jamoaviy ijodiy, sport yoki ijtimoiy faoliyatlarga yo'naltiring;

- Guruh bosimi haqida ochiq suhbat qiling — bu xatti-harakatni taqiqlash emas, tushuntirish orqali amalga oshadi.

Yakuniy xulosa: O'smirda yaxshi jamoa bo'lsa, yaxshi shaxs shakllanadi. Bunda eng katta mas'uliyat o'sha jamoani tashkil etuvchi va yo'naltiruvchi kattalarda — o'qituvchi, ota-ona, murabbiy — turadi.

IV. FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Erikson, E. H. (1968). Identity: Youth and Crisis. W. W. Norton & Company.
2. Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. *The Social Psychology of Intergroup Relations*, 33–47.
3. Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. Prentice Hall.
4. Asch, S. E. (1951). Effects of group pressure upon the modification and distortion of judgments. *Groups, Leadership, and Men*, 222–236.
5. Davis, M. H. (1983). Measuring individual differences in empathy. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44(1), 113–126.
6. Zimbardo, P. G. (1969). The human choice: Individuation, reason, and order versus deindividuation, impulse, and chaos. *Nebraska Symposium on Motivation*, 237–307.
7. Eccles, J. S. et al. (2003). Extracurricular activities and adolescent development. *Journal of Social Issues*, 59(4), 865–889.
8. Vigotskiy, L. S. (1978). *Mind in Society*. Harvard University Press.
9. Karimova, V. M. (2010). *Psixologiya. Darslik*. Toshkent: O'zbekiston.
10. G'oziyev, E. G. (2002). *Psixologiya*. Toshkent: O'qituvchi.

MUNDARIJA

1. Kirish (Muammo dolzarbligi, maqsad va vazifalar)	3
2. Asosiy tezislar	4
2.1. Guruh identifikatsiyasi va o'smirlik psixologiyasi	4
2.2. Guruh bosimi va xulq-atvorga ta'sir	4
2.3. Jamoaviy faoliyatda etakchilik sifatlarining shakllanishi	5
2.4. Empatiya va kommunikatsiya ko'nikmalarining o'sishi	5
2.5. Salbiy guruh ta'siri: deviant xulq-atvor xavfi	6
2.6. Milliy an'analar kontekstida jamoaning ta'siri	6
3. Xulosa va tavsiyalar	7
4. Foydalanilgan adabiyotlar	8